

HRVATSKA KULTURA U SREDNJEM VIJEKU: KORIJENI I OGRANCI

*Interdisciplinarni međunarodni simpozij na pariškom sveučilištu Sorboni,
6. i 7. prosinca 1985.*

Od svog osnutka u prosincu 1981. godine, Centar za komparativnu književnost pariškog sveučilišta Sorbona službeno uključuje i *Ekipu za znanstvena istraživanja hrvatske kulture i međunarodne intelektualne razmjene*, koja vodi i inicira radove vezane uz hrvatsko kulturno područje. Ekipa radi na proučavanju hrvatsko-francuskih veza, uspostavljanju analitičkih i kritičkih bibliografija i prevođenju tekstova – hrvatskih, latinskih i drugih – koji potječu s navedenog područja ili se na nj odnose. Njezina djelatnost uključuje organiziranje interdisciplinarnih simpozija u okviru Sorbone: prvi je održan 3. prosinca 1983. u povodu 500. obljetnice objavljivanja prve tiskane knjige na hrvatskom (*Hrvati i civilizacija knjige*, v. CCP/13, str. 221–222), a drugi 1. prosinca 1984. pod naslovom: *Hrvatski književnik na raskršću kultura: Pariz i Evropa u djelu Antuna Gustava Matoša (1873–1914)*. Nakon trećeg simpozija, o kojem je riječ u ovom napisu, organizatori pripremaju teme posvećene *Hrvatima i evropskoj renesansi* (1986), *Susretu kultura i znanstvenih sfera kod Ruđera Josipa Boškovića* (1987, u povodu 200. obljetnice smrti ovog hrvatskog učenjaka, naturaliziranog Francuza) itd.

Raznolikost tako predstavljenih pristupa odrazit će se u zbirci *Croatica Parisiensia* s dvojezičnim izdanjima tekstova, monografija, tematskih publikacija članaka, zbornika radova spomenutih simpozija, specijaliziranih priručnika, bibliografskih repertorija i drugih instrumenata.

U okviru Pariškog sveučilišta osnovana je *Knjižnica Antun Gustav Matoš*, interdisciplinarni hrvatski dokumentacijski centar, osnovan na inicijativu *Akademskog društva Ruđer Josip Bošković*, sveučilišnog zbora za proučavanje hrvatske kulture. Zahvaljujući spomenutim mogućnostima koje danas pruža pariški sveučilišni prostor, znanstveni istraživači različitih disciplina mogu sudjelovati u gore navedenim istraživanjima, uklapajući svoje radove u različite tradicionalne akademske studije koji vode do stjecanja magistarskog i doktorskog naslova. Dodatne informacije mogu se dobiti na adresi: Dr Henrik Heger – Université de Paris-Sorbonne – 1, rue Victor Cousin – 75230 Paris CEDEX 05 – Francuska.

Treći po redu interdisciplinarni simpozij, posvećen *Hrvatskom kulturnom području u kontekstu evropskog srednjeg vijeka*, održan je 6. i 7. prosinca u dvorani Louis Liard i amfiteatru Descartes na pariškoj Sorboni. Nakon uvodnih riječi prof. Poirona, direk-

tora Odsjeka za srednjovjekovna istraživanja na Sorboni, predavači su izlagali rezultate svojih istraživanja u četiri sekcije, od kojih je svakoj posvećen poludnevni radni program.

1) POSTANAK I OBLICI SREDNJOVJEKOVNE HRVATSKE KULTURE: *Povijest i problemi arheologije hrvatskog srednjeg vijeka* (I. Petricioli, Zadar); *Romansko i gotičko slikarstvo u Dalmaciji* (K. Prijatelj, Split); *Glazbena kultura Hrvata u srednjem vijeku* (S. Tuksar, Zagreb); *Hrvatsko pravo u srednjem vijeku: načela, tekstovi, praksa* (L. Margetić, Rijeka); *Dubrovnik u srednjem vijeku: kulturna sredina i društveno-povijesni okvir* (J. Lučić, Zagreb).

2) PISANA KULTURA I GLAGOLJSKA TRADICIJA: *Pisana kultura u Hrvata i njezina povijesna pozadina u ranom srednjem vijeku* (R. Katičić, Beč); *Hrvati i glagoljska tradicija: u povodu 1100. obljetnice smrti sv. Metoda* (J. Bratulić, Zagreb); *Jezični i kulturni romansko-slavenski dodiri uz Jadran u srednjem vijeku* (Ž. Muljačić, Berlin); *Legenda u hrvatskom književnom kontekstu srednjega vijeka i njezini odnosi s književnostima na evropskom Zapadu* (I. Petrović, Zagreb).

3) POVIJESNI I ZEMLJOPISNI ASPEKTI: *Okvir i velike etape povijesti Hrvata u srednjem vijeku* (M. Kurelac, Zagreb); *Doprinos Franaka kristijanizaciji i kulturi Hrvata u vrijeme Karla Velikoga* (V. Koščak, Zagreb); *Hrvatska u ranom srednjem vijeku u djelima bizantskih povjesničara* (T. Rajić, Pariz); *Prikaz istočnojadranske obale u djelima arapskih geografa 10–14. stoljeća* (A.–M. Edde Terrasse, Pariz); *Židovsko-hrvatski dodiri u srednjem vijeku* (G. Nahon, Pariz); *Križari i putnici (hodočasnici) u sredovječnoj Slavoniji [Hrvatskoj]* (J. Richard, Dijon).

4) HRVATSKO-FRANCUSKE KULTURNE VEZE U SREDNJEM VIJEKU: *Bosanski krstjani i njihove veze s južnofrancuskim katarima* (F. Šanjek, Zagreb); *Herman Dalmatinac i njegova rasprava „De essentiis”* (F. Zenko, Zagreb); *Srednjovjekovne francusko-hrvatske razmjene na polju znanosti i tehnike* (M.–D. Grmek, Pariz); *Utjecaj francuske književnosti na sredovječnu Hrvatsku* (V. Putanec, Zagreb); *Hrvati i pariška intelektualna sredina u 14. i 15. stoljeću* (A. Tuillier, Pariz); *Primjer samoprijeвода s početka 15. stoljeća: vlastoručni latinski i francuski tekst rasprave „Tvrđava djevičanstva” Jurja iz Slavonije* (A. Vernet, Pariz); *Srednjovjekovne slike krajeva hrvatske kulture* (H. Heger, Paris).

Znanstveni program simpozija upotpunjen je koncertom starohrvatske profane i sakralne glazbe. U organizaciji Akademskog društva Ruđer Josip Bošković, u petak 6. prosinca nastupili su „Duo Pomykalo” i članovi glazbenog društva „Clemencic Consort”.

Uredništvo CCP objavit će u narednim brojevima integralni tekst predavanja prof. A. Tuilliera (*Hrvati i pariška intelektualna sredina u 14. i 15. stoljeću*) i prof. J. Richarda (*Križari i putnici u sredovječnoj Slavoniji*). Valja naglasiti da su sva predavanja bila na znanstvenoj visini. Dok su predavači iz domovine stručnjaci u svom znanstvenom području, domaćini iz Francuske dali su si mnogo truda u istraživanju srednjovjekovnih tekstova i pridonijeli boljem poznavanju društvenih, kulturnih i religioznih prilika u nas od 9. do 15. stoljeća.

Vrlo zanimljivim *Prikazom istočnojadranske obale u djelima arapskih geografa od 10. do 14. stoljeća* predstavila se Anne-Marie Eddé-Terrasse, profesorica Pariškog sveučili-

lišta, koja je iznijela malo poznate ili nama dosad nepoznate podatke arapskih autora o Slavenima uopće i o Hrvatima napose.

Prema istraživanju prof. Eddé-Terrasse, Hrvate i Slavene uz jadransku obalu prvi put spominje Muslim al-Djarmī u 9. stoljeću u danas izgubljenom djelu o Bizantu. Njegov suvremenik Ibn Khurdadhbih spominje također slavenske susjede Bizanta. O Hrvatima opširnije pišu Ibn Rusta i Ibn al-Fakiḥ (oko 903). Na svom putu od Carigrada do Rima susreće ih Hārūn b. Yahyā (oko 900). Nisu nevažni ni podaci španjolskog Židova Ibrāhīma b. Ya'kūba, koji je oko 965. proputovao dobar dio središnje i istočne Evrope. Ya'kūbov opis naših krajeva prenosi španjolski musliman al-Bakri (11. st.).

Od arapskih geografa iz 10. stoljeća al-Mas'ūdī (umro 956) opisuje naše krajeve prema kazivanju nekog Slavena s kojim se susreo na jednom od svojih putovanja. Dva stoljeća kasnije, po želji sicilijanskog vladara Ruđera II, al-Idrīsī sastavlja svoj zemljopis Sredozemlja. Al-Idrīsī raspolaže informacijama crtača, razaslanim širom Evrope, ali i podacima nama nepoznatih arapskih putopisaca. Rezultat tog velikog pothvata je najpotpuniji zemljopis krajeva i ljudi tada poznatog svijeta, napose Sredozemlja, kao i vrlo detaljan opis Hrvatske i Dalmacije sredinom 12. stoljeća. Na al-Idrīsija nadovezuje se još nekoliko izvještaja, među kojima i zapis sirskog geografa Abu l-Fidā (14. st.).

Prof. Eddé-Terrasse naglašava da izvještaji starijih arapskoislamskih geografa nisu odveć jasni, jer pod „Slavenima” misle na slavenske narode s nejasnim granicama koji napučuju predjele zapadno i sjeverno od Bizanta. Najprecizniji je Ibn Rusta s bilješkama o svom putovanju od Soluna do Splita. Uostalom, prema Ibn Khurdādhbihi, ovaj u svom zapisu spominje jednog slavenskog glavara koji priznaje suverenitet vladara u gradu Dj.r-wāb u Hrvatskoj (Khurwāt). Ibn al-Fakiḥ dobro razlikuje Slavene uz Jadransko more, koje opisuje kao ljude tamnije puti (misli na romanizirano stanovništvo uz hrvatsku obalu), od Slavena iz unutrašnjosti, koji imaju svjetliju boju kože (Bijeli Hrvati?). Konačno, al-Mas'ūdī nastoji uočiti razlike među slavenskim narodima, od kojih poimence spominje Hrvate (Khurwātīn), iako ne govori o posebnostima sjevernih i južnih Hrvata.

Al-Idrīsī ističe da Hrvatska počinje sjeverno od Bakra (Bakrī) i proteže se južno od Dubrovnika (Raghūs). Ovaj prostor obuhvaća šesnaest gradova. Za deset od njih kaže da su veliki i prostorom i brojem stanovnika. Osam ih napučuju Dalmatinci (romanizirano stanovništvo), tri Slaveni, a jedan (Biograd) Dalmatinci i Slaveni. Hrvatskoj, prema al-Idrīsiju, pripadaju i četiri primorska otoka: Krk (pogrešno ga naziva *Awsar*, Osor), Cres, Rab (Arbā) i Pag (Bāghā). Na jugu Hrvatske nalaze se još četiri grada: Bar je nastanjen Slavenima, a Ulcinj je glavno središte Slavonije. Stanovnici ovog potonjeg potječu iz Laodiceje (Lādhkiyya).

Sirski geograf Abu l-Fidā (1321) piše da se Slavonija, okružena brdima Hrvatske (Dj.r-wasiya), proteže duž Mletačkog (Jadranskog) mora. Šibenik, pod čijim je zidinama zaustavljeno mongolsko napredovanje, Abu l-Fidā opisuje kao jedno od glavnih središta Ugarsko(hrvatske) države. Ističe da su hrvatski krajevi bogati kvalitetnim drvom, od kojega se grade brodovi i kuće. Naglašava da se priobalna područja bave djelatnostima vezanim uz more, ponajčešće trgovinom i gusarenjem.

U zaključku izlaganja prof. Eddé-Terrasse naglašuje da arapski i islamski izvori srednjega vijeka, osim al-Idrīsija, imaju o Hrvatskoj tek općenite pokatkad i pogrešne pojmo-

ve, ali je značajno da njihov interes za naše krajeve seže do u drugu polovicu 9. stoljeća, dakle u vrijeme stvaranja i afirmacije hrvatske države.

U *Židovsko-hrvatskim dodirima u srednjem vijeku* prof. Gérard Nahon (Pariz) ističe nekoliko za našu povijest važnih činjenica. Da su Židovi prisutni u našim krajevima i prije dolaska Hrvata, svjedoče kasnoantički hebrejski natpisi iz Benkovca, Duklje, Osijeka i Solina. U korespondenciji Hasdaī ibn Shapruta (953), predstavnika Abd al-Rahmana III. Omejevića na dvoru hazarskog kralja, sačuvao se opis zemlje *Gebalim*, koju neki hebrejski povjesničari poistovjećuju s hrvatskim kraljevstvom. Dva Židova toga kraljevstva, Mar Saul i Mar Josip, nosioci su pisma nekog uglednog židovskog dostojanstvenika iz Španjolske u Hazariju. Spomenuto pismo ukazuje na razgranatost hrvatske diplomacije toga doba.

Sefer Yosippon, redakcija hebrejske kronike iz 10. stoljeća, pridodaje Hrvate (Charwati) popisu naroda iz Knjige Postanka (10, 1–5). Za Hrvate, čije ime dolazi iz Moravljana a ispred Zribina (?), izričito se navodi da pripadaju tradiciji *Dodanima*, dakle Jafeta.

U 14. stoljeću arhivska građa posvjedočuje židovsku prisutnost u Zagrebu, Splitu, Zadru, Rijeci i Dubrovniku. Krajem 15. stoljeća grad i republika sv. Vlaha postaju stjecištem španjolskih Židova, koji su prisiljeni napustiti Pirinejski poluotok. Brojna historijska vrela potvrđuju prisutnost Židova u društvenom i ekonomskom životu Dubrovnika u 16. stoljeću i dalje. Poznata su imena židovskih liječnika kao što su Joao Rodriguez de Castelo Branco, Amatus Lusitanus i drugi. Ovaj potonji u svom djelu *Curatio-num medicinalium centurie septem* piše o Dubrovniku, njegovim uglednim ljudima, bolestima na koje je naišao u toj pomorskotrgovačkoj raskrsnici itd. U istom je gradu živio i Dydacus Pyrrhus odnosno Izaija Cohen, židovski liječnik iz Portugala, autor *Didaci Pyrrhi Lusitani Carminum* (Ferrara 1545). Od 17. stoljeća u Dubrovniku se razvija židovska književnost sa Salomonom Ohevom i Aronom Cohenom.

U zaključku je predavač naglasio potrebu daljnjeg istraživanja židovsko-hrvatskih veza u srednjem vijeku.

Jean Richard, profesor Sveučilišta u Dijonu, iznio je niz dosad malo poznatih ili posve nepoznatih podataka *Križara i putnika (hodočasnika) o sredovječnoj Slavoniji (Hrvatskoj)*. Na početku svog zanimljivog i originalnog izlaganja autor ističe vrlo rezerviran doček na koji križari Rajmunda Tuluškog 1096–1097. nailaze u našim primorskim krajevima. U tom pogledu još gore prolaze protagonisti četvrte križarske vojne koji 1202. razaraju Zadar. U opisima hodočasnika na putu ili povratku iz Svete zemlje nema ni traga sumnjičavosti i neprijateljstvu, jer ovi kod naših Istrana, Primoraca i Dalmatinaca nailaze na gostoprimitstvo i susretljivost. Stranci se redovito dive ljepoti naših crkava, hvale umjetnički ukus naših ljudi, sklad gradova i prekrasno uređene vrtove. Na putu kroz Hrvatsku, brojni hodočasnici i namjerni putnici neizostavno navraćaju u lučke gradove Poreč, Pulu, Zadar i Dubrovnik, kao i otoke Cres, Hvar i Korčulu. Izvještaji Rajmunda d'Aguilersa (1096), irskog franjevca Šimuna de Simunisa (1323), Nikole de Poggibonsija (1346), Šimuna iz Sarrebrucka (1395), Ruđera de Sanseverina (1458), Feliksa Fabrija OP (1480), nepoznatog autora *Putu u sveti grad Jeruzalem* (1480) i drugih obiluju iscrpnim opisima naših gradova, naselja i ljudi, popisom relikvija koje se časte u našim primorskim crkvama (samo se za Korčulu kaže da nema nikak-

vih poznatih relikvija), svetišta u koje hodočasnici rado svraćaju (Nazaretska kućica na Trsatu) itd. Čitalac će u ovim izvještajima naći dragocjene podatke o našoj flori bogatstvu mora (obilje ribe), prehrani (najraznovrsnije mediteransko voće i izvrsna korčulanska i zadarska vina), životu primorskog stanovništva, ženskoj odjeći, starinama itd. U bilješkama navedenih hodočasnika i namjernih putnika ima vrijednih opaski o društvenom, ekonomskom, kulturnom i političkom životu Hrvatske u srednjem i na prijelazu iz srednjeg u novi vijek, uz obavezan poziv na uzbunu zbog latentne i sve izraženije turske opasnosti ne samo za naše krajeve nego i mogući prodor islama u srce kršćanskog Zapada.

Na temelju informacija bizantskih povjesničara Konstantina VII. Porfirogeneta (10. st.), Ivana Skilice (11. st.), Nicefora Brienija (1062–1137) i drugih, Tomislav *Rajić* (Pariz) rekonstituirao je sliku srednjovjekovne Hrvatske: njezin geografski položaj, društvene i gospodarske prilike, politički odnos sa susjednom Dukljom i drugim jadranskim susjedima.

U nizu izvrsno dokumentiranih predavanja zapaženo je izlaganje našeg akad. dr. Mirka Dražena *Grmeka*, predsjednika Međunarodne akademije za povijest znanosti u Parizu, koji je brojni auditorij u amfiteatru Descartes (oko 200 prisutnih sudionika simpozija) upoznao s *Francusko-hrvatskim razmjenama na polju znanosti i tehnike u srednjem vijeku*.

Na konstataciju da Bizant i Italija najviše utječu na kulturni život ranosrednjovjekovne Hrvatske, dr. Grmek nadovezuje značenje franačke škole u Čedadu (Cividale) i neposredni utjecaj njihova učenjaka Gottschalka (Godescalc). Prisutnost ovog uglednog benediktinca iz opatije Orbais na dvoru hrvatskog vladara Trpimira već je poznata našoj historiografiji (Katić), ali zaslugom dr. Grmeka poznati su nam sada i Gottschalkovi prirodnoznanstveni ekskurzi vezani uz njegov boravak u Hrvatskoj. U svom djelu *Responsa de diversis* učeni franački teolog, koji razlikuje Dalmatince Latine i Dalmatince Grke, podanike Bizanta, ističe kako je hrvatskom knezu Trpimiru pred odlučnu bitku s Grcima i njihovim vođom (zapravo s Bugarima i njihovim vladarom Borisom) savjetovao neka provjeri raspoloženje konja, jer da spomenute životinje posjeduju istančan predosjećaj neposrednih budućih događaja; ako su pred bitku raspoloženi i veselo poskakuju, onda Trpimir pouzdano može očekivati pobjedu, što se – prema Gottschalku – i dogodilo.

Dr. Grmek je kao vrsni poznavalac djela Hermana Dalmatinca (njegovo je ime, na žalost, nepažnjom ispalo iz priloga o H. D. objavljenom u CCP/15) pouzdano utvrdio da je sjeverna Istra rodni kraj ovog našeg najstarijeg učenjaka, kako to on sam izjavljuje na početku rasprave *De essentiis*, dok je naziv „Carinthia” (Koruška) dodatna bilješka kasnijeg prepisivača. Herman Dalmatinac spada među najplodnije prevodioce grčkih i arapskih djela na latinski jezik u 12. stoljeću. Najznačajniji su mu prijevodi Ptolemejeve *Planisfere* i Euklidovih *Elemenata*. Uz *De essentiis* napisao je i *Liber imbrium*, traktat u kojem razlaže indijski postupak u prognoziranju vremena. Usput dodajemo da u nedavno objavljenoj knjizi *Što kultura duguje španjolskim Arapima* (Ce que la culture doit aux Arabes d'Espagne, izd. Sindbad, Paris 1985) Juan *Vernet* piše da je Herman Dalmatinac upoznao kršćanski svijet s upotrebom „džepne” ure vretenastog oblika, koju još i danas upotrebljavaju pastiri na obroncima Pirineja.

U daljnjem izlaganju predavač je naglasio značenje cistercita i prosjačkih redova u razvoju školskog sustava i gotičkog graditeljstva u našim krajevima. Znanstvenom napretku Hrvata pomogli su i mnogi stranci: Jakov iz Piacenze, zagrebački biskup (1343–1348) i autor nekoliko rasprava iz područja medicine i filozofije; Aldobrandini iz Siene (*Régime du corps*) i toliki drugi.

U *zaključnoj riječi* prof. Heger, jedan od inicijatora i glavni animator simpozija, pokušao je slušateljstvu prikazati „sredovječnu sliku krajeva hrvatske kulture”. Na vrlo zanimljiv i dokumentiran način predavač je protumačio različite nazive pojedinih predjela i Hrvatske kao takve u povijesnom kontekstu srednjega vijeka. Svoje je izlaganje potkrijepio tekstovima političke, religiozne i pravne naravi, kronikama, djelima geografskog sadržaja, putopisima itd. Naglasio je prisutnost hrvatskih hodočasnika širom Evrope: U Aachenu Hrvati imaju poseban oltar; pobožnosti hrvatskih hodočasnika u Rimu divi se Dante (*Božanska komedija, Raj, XXXI, stih 103 i dalje*); hodočasnici iz sredovječne Hrvatske putuju u Cedad, Loreto, Sainte Baume kod Marseillea, Rocamadour, Santiago de Compostella. Dr. Heger se zadržao dijelom i na zapisima hodočasnika iz različitih evropskih zemalja koji su prolazili našim krajevima i o njima ostavili niz zanimljivosti o vjerskom, političkom, kulturnom i gospodarskom životu sredovječne Hrvatske. Osvrtom na vrlo dragocjene podatke Konrada iz Grünemberga (potkraj 15. st.), predavač je germanskim izvorima upotpunio izlaganje prof. Richarda. Na kraju je naglasio važnost Pariškog sveučilišta u upoznavanju Evrope s Hrvatima i obostranu korist ovih kulturnih razmjena u rasponu od 13. do 15. stoljeća, koje je današnja Sorbona aktualizirala i proširila studijem kroatistike pri Odsjeku za komparativnu književnost, utemeljenjem Knjižnice Antun Gustav Matoš i od 1983. redovitim godišnjim simpozijima, koji su bez sumnje vrlo korisna novost u proučavanju hrvatske kulturne baštine i njezinom dodiru sa svijetom.

F. Š.